

ВІДГУК
офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента
САВЕЛЮК НАТАЛІЇ МИХАЙЛІВНИ
на дисертацію Чміль Наталії Сергіївни
«Психологічні особливості професійного становлення
майбутніх священнослужителів»,
представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Упродовж останніх десятиріч в Україні посилюється увага, причому не завжди позитивної спрямованості, до релігійної проблематики, що пов'язано одразу з декількома передумовами. По-перше, так історично склалося, що відповідна тема на наших теренах в минулому столітті переважно була табуйована; по-друге, ми ніяк не можемо вийти з уже, на жаль, хронічної суспільної кризи, що так чи інакше зачіпає і духовне становлення українців; по-третє, в умовах панівної інформаційної ери формується так звана «мозаїчна» свідомість, одним із наслідків чого виступає послаблення впливу як сучасних, так і навіть історично апробованих релігійних авторитетів. З одного боку, за даними різних соціологічних опитувань, українці найбільше довіряють саме церкві, з іншого ж боку, в ЗМІ останнім часом періодично з'являється інформація, яка відверто паплюжить образ священнослужителя. А це, у свою чергу, негативно позначається на загальному духовному самопочутті усіх вірян.

Отже, тема, обрана дисертанткою, – актуальна, до того ж переважно науково не досліджена, особливо з позицій психології та із врахуванням саме українського менталітету. Так, за кордоном розроблені моделі професійного становлення – Е. Гінсберга, Е. Зейсера, Д. Сьюнера, Д. Голланда, зокрема, в Росії – Т.В. Кудрявцева, Л.М. Мітіної, Ю.П. Поваренкова; в Україні найбільш відомими є такі моделі за Ж.П. Вірною, О.М. Кокуном, В.В. Рибалкою та ін. А проте, в контексті соціального й особистісного розвитку студентів – майбутніх священнослужителів, відповідні моделі практично не аналізувалися та емпірично не вивчалися.

Таким чином, ми погоджуємося із дисертанткою в тому, що наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричній апробації концептуальної моделі професійного становлення студентів-богословів в умовах духовних ВНЗ, у тому числі, у вивченні як соціальних, так і індивідуально-особистісних особливостей такого становлення. Очевидно, що відповідні умови суттєво відрізняються від умов навчання у звичайних ВНЗ; крім того, діяльність священнослужителя, хоч і належить до узагальненого типу соціономічних професій, проте має істотною мірою специфічні свої риси, зумовлені особливою соціальною та духовною місією.

Структура дисертації логічно відображає поступове розкриття й заглиблення в обрану для дослідження сферу: від базових теоретико-методологічних орієнтирів – до авторських концептуальних конструкцій; через розробку та апробацію експериментальної програми – до належних узагальнень у висновках.

У першому розділі роботи Н.С. Чміль обґрунтовує поняття «професійне становлення», порівнюючи його з низкою таких суміжних понять, як «професійний розвиток», «професійна соціалізація» та ін., а також аналізуючи найбільш відомі зарубіжні та українські моделі професійного становлення особистості. Також дисертантка виокремлює та описує специфічні психологічні особливості професійної діяльності священнослужителя. Узагальнюючи зазначений опис, Наталія Сергіївна пропонує та обґрунтовує концептуальну модель професійного становлення майбутніх священнослужителів, теоретичною базою для якої стала класична концепція структури діяльності за О.М. Леонтьєвим.

У структурі процесу професійного становлення доцільно виокремлюються три основні його етапи: адаптації, оволодіння професійними знаннями та вміннями, а також реалізації, типові для студентів будь-якого ВНЗ. Ці етапи мають певні якісні відмінності, пов'язані зі своїми поточними завданнями; особливі вони і в умовах навчання у духовному ВНЗ як закладі закритого типу, зі специфічним мікросоціальним середовищем.

Все це враховано при обґрунтуванні й побудові програми констатувального емпіричного дослідження, що описується у другому розділі роботи. Істотним позитивним моментом виступає залучення Н.С. Чміль при проведенні комплексного такого дослідження вагомим емпіричним інструментарієм – 15 психодіагностичних методик. Адже, як слушно зауважує дисертантка, проблема при організації дослідження полягала у початковій відсутності чітких психодіагностичних критеріїв рівнів професійного розвитку як діючих, так і майбутніх священнослужителів. А тому, дотримуючись представлені у теоретичній частині роботи моделі з її розподілом на основні етапи професійного становлення та враховуючи їх специфічні особливості в умовах духовних ВНЗ, Наталія Сергіївна чітко розгортає логіку системного емпіричного вивчення відповідного процесу.

Отримані результати належно описані; вони також проілюстровані діаграмами на рисунках, в окремих випадках – систематизовані у формі таблиць. Слушним аспектом емпіричного дослідження, на нашу думку, виступає здійснена Н.С. Чміль факторизація та інтерпретація узагальнених показників професійного становлення майбутніх священнослужителів на різних його рівнях, що дає змогу більш цілісно осмислити таке становлення.

У третьому розділі здійснюється опис результатів емпіричного порівняння основних психологічних характеристик професійного становлення студентів-богословів зі студентами-філософами та студентами-психологами. На основі цього констатовано низку таких відмінностей: зокрема, в рівнях розвитку комунікативних умінь і навичок, узагальнених соціометричних статусах студентства, рівнях його релігійності, специфіці мовлення та ціннісно-мотиваційних орієнтацій.

Також у відповідному розділі роботи описується спеціальна тренінгова програма, розроблена із врахуванням попередньо отриманих діагностичних показників. Як зазначає дисертантка, мета такого тренінгу – формування у майбутніх священнослужителів практичних професійно зорієнтованих навичок та умінь, зокрема, навичок ефективної міжособистісної взаємодії,

організаторських умінь, пов'язаних з успішним вибудовуванням кар'єри, бажання до постійного особистісного саморозвитку її самовдосконалення. Як показали результати експерименту, проведеного за участю експериментальної та контрольної груп, поставлена дисертанткою практична мета була досягнута на статистично значущому рівні відповідних особистісних змін, істотних у контексті завдань професійного становлення майбутніх священнослужителів.

Загалом можна стверджувати, що дисертація Наталії Сергіївни Чміль виконана на належному теоретико-методологічному рівні, характеризується науковою новизною, високою теоретичною та практичною значущістю.

Поряд із цим, вважаємо за необхідне зробити окремі зауваження й побажання щодо змісту роботи:

1. На ст. 13 дисертації Н.С. Чміль слушно зазначає, що процес професійного становлення – «це і вдосконалення, і деформації (викривлення)», що логічно впливає з теоретичного розгляду ключового поняття «становлення» як поєднання взаємопов'язаних моментів «виникнення і зникнення» тих або інших якостей. Також у роботі послідовно проводиться ідея про те, що специфічність умов навчання й виховання у духовних ВНЗ пов'язана, зокрема, з їх закритістю для широкого соціуму і жорсткістю дисциплінарних правил. Отже, тут і справді виникає великий ризик для виникнення й посилення соціальних та особистісних деформацій, у тому числі, ефекту більшого або меншого емоційного вигорання майбутніх священнослужителів. До того ж, як констатує сама дисертантка, «загалом в опитаних групах студентів панує дещо холодний емоційний клімат», що «підтверджується фактом наявності достатньо великої кількості досліджуваних зі статусом «ізольованих» або «аутсайдерів» (с. 100). А тому, на нашу думку, в контексті заявленої ситуації необхідно було би зосередитися, між іншим, і на проблемі виникнення й попередження ймовірного професійного, емоційного вигорання певної частки майбутніх священнослужителів ще на етапі їх перебування у ВНЗ.

2. Вважаємо, що один із використаних Н.С. Чміль психодіагностичних інструментів, а саме – «Методика експертної оцінки якостей викладачів»

Л.С. Шумської, з огляду на специфіку діяльності власне священнослужителя (як діяльності, насамперед, духовної за змістом), потребує певної змістовної модифікації. Так, у пункті 1.2 роботи дисертантка послідовно окреслює психологічний портрет священнослужителя, складові якого можна й доцільно використати при такій модифікації. Наприклад, на нашу думку, варто було б додати такий показник, як «наповненість дій духовним та релігійним смислом» (відповідна складова діяльності священнослужителя згадується на ст. 36 роботи) або «альтруїзм» (с. 50) і т. п. Розуміємо, що виникають певні етичні питання у зв'язку з оцінюванням студентами своїх викладачів, котрі переважно є діючими священнослужителями, але, з іншого боку, подібні пункти здатні істотно посилити валідність відповідної методики у заявленому тематичному контексті її використання. Інакше кажучи, для професійного становлення майбутніх священнослужителів значущий педагогічний вплив може мати не тільки й не стільки, наприклад, «глибоке знання предмета» тим або іншим викладачем, скільки реальні особистісні якості останнього. Тим більше, як неодноразово зазначає у своїй роботі дисертантка, освітнє середовище в духовних ВНЗ пов'язане, насамперед, не з навчанням, а саме з вихованням студентства.

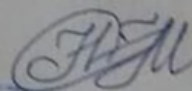
3. Окремі емпіричні дані в роботі відверто шокують, виявляючи істотні проблемні зони у професійному становленні та, ймовірно, в майбутній діяльності студентів духовних ВНЗ. Так, згідно з отриманими Н.С. Чміль результатами, «5,9 % студентів взагалі не мають зовнішніх ознак релігійності» (передбачає «знання молитов», «наявність освяченого натільного хрестика» і т.д. – с. 104), «6,6 % студентів не вірять в існування творця світу» (с. 105), «не сприймають релігію як зразок моральних норм поведінки 7,9 % опитаних» (с. 106), тощо. Вважаємо, що подібні випадки, коли під очевидною загрозою перебуває навіть елементарна готовність до майбутньої реалізації високого духовного покликання священнослужителя, потребують свого більш детального, поглибленого науково-психологічного аналізу, а не лише статистичної констатації. Наприклад, можна було б розробити узагальнений особистісний портрет таких студентів з відповідними практичними рекомендаціями психологічної взаємодії з ними.

А проте вказані недоліки й неточності суттєво не знижують належного наукового рівня дисертації. Її основні положення характеризуються як теоретичною, так і емпіричною обґрунтованістю, підтверджуючи ініціативність і самостійність автора у розробці окресленої проблеми. Варто при цьому відмітити і той факт, що отримані наукові результати мають належне своє публічне висвітлення та апробацію. Вони побачили світ у 23 одноосібних наукових публікаціях, серед яких 3 – у міжнародних виданнях; також вони обговорювалися, зокрема, під час роботи 14 міжнародних науково-практичних конференцій. Основні положення автореферату ідентичні змісту дисертації.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертація «Психологічні особливості професійного становлення майбутніх священнослужителів» є цілісним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, і відповідає вимогам пунктів 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів» постанови Кабінету Міністрів України (від 24 липня 2013 року за № 567), а її автор, Чміль Наталія Сергіївна, заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

10.05.2017 р.

Кандидат психологічних наук, доцент;
доцент кафедри педагогіки та психології
Кременецької обласної гуманітарно-
педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

Н.М. Савелюк

ПІДПИС
ЗАСВІДЧУЮ НАЧ В.Н.
ЖИГЛЕВИЧ С.С.

